

# KANUN DEVLETİNDEN HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNE

Hasan Tuna GÖKSU\*

## Giriş

Günümüz sosyal bilimleri içinde kavramları belki de en çok tartışma konusu olan hukuk olsa gerek. Zira hukuk, toplumu ve devleti bütün kurumları ile düzenleme ve sonrasında kontrol etme amacını taşımakta ve dolayısıyla da ekonomiden siyasete, idari yapılanmadan anayasal düzenin oluşturulmasına kadar hemen hemen tüm alanlarda etkilerinin olması kaçınılmaz bir toplumsal gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun bir sosyal bilim olarak doğuşu insanların bireysel yaşam tercihlerinden toplum halinde bir arada yaşamaya başlamalarıyla söz konusu olmuştur. Zira hukuk, karşılıklı hak ve yükümlülükler çerçevesinde birey-birey, birey-toplum, birey-devlet, toplum-devlet ilişkilerini belli kaidelerle sistemleştirme ve bu vesile ile adaletin her durumda tesis edildiği medeni ve müreffeh bir toplum oluşturma amacını taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında tek tek bireysel hayatların söz konusu olduğu bir durumda hukuka ihtiyaç yoktur, zira orada düzenlenmesi gereken “ilişkiler ağı” mevcut değildir.

Toplumların ve devletlerin gelişim süreçleri tahlil edildiğinde, bu toplum ve devletlere hayat veren kavram ve kurumların bir defa oluşturulduktan sonra sürekli geliştiği ve hiçbir dönem bir önceki dönemle tamamıyla aynı özellikleri bünyelerinde barındırmadıkları gözlenmektedir. Bu gözlem bir anlamda toplumsal hayatta var olan değişimin/dinamizmin sosyal bilimlerdeki yansımasıdır ve liberal felsefeden sosyalist felsefeye kadar hemen hemen tüm ideolojilerde bu gerçeğe rastlamak mümkündür.

Karl Marx sosyalist felsefenin en başta gelen kuramcılarının biri olarak sosyal kavram ve kurumların –toplum ve devlette dahil olmak üzere- tarihsel sürecin ürünü olduğu ve bu sürecinde emek ve sermayenin karşılıklı ve dinamik mücadelesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Hukukun bir sosyal bilim olduğu gerçeği göz önüne alındığında bu alana ait kavram ve kurumların da sanılanın aksine durağan olmadığı ve

---

\* Sayıştay Denetçisi

sürekli gelişim içinde oldukları rahatlıkla gözlemlenebilir. Konumuzla ilgili hukuk devleti kavramı bu açıdan ele alındığında, toplumsal kabulün aksine bu kavramın tek gerçeklik olmadığı; tarihi seyir içinde kanun devletinden hukukun üstünlüğü kavramlarına doğru bir ilerleme gösterdiği anlaşılacaktır. İlk bakışta kanun devleti, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü kavramlarının aynı anlama geldiği zannedilse de, konu analitik bir bakış açısıyla dikkatlice incelendiğinde devlet ve toplum ilişkilerini temelden değiştirebilecek nitelikte derin farklılıkların olduğu tespit edilebilecektir. Öncelikle bu üç kavramın mukayeseli olarak izah edilip sonrasında da farklılıkların anlaşılabilir kılınması için her bir kavram içinde devlet, toplum ve birey telakkilerinin ifade edilmesi daha faydalı olacaktır.

### **Kavramlararası Mukayese**

Kanun devletinde şekli olarak kanunlar ve bu kanunların uygulayıcısı mahkemeler mevcut olmakla beraber, temelde bu kanunlar devlette var olan resmi ideoloji çerçevesinde vazedilir dolayısıyla amaç hak ve nesafet kuralları çerçevesinde adaletin tesisinden çok resmi ideolojinin meşruiyetinin ve devamlılığının sağlanmasıdır. Bu meşruiyet ve devamlılığın sağlanması adına çok çeşitli aktörler aracılığıyla toplum mühendisliği ve siyasal toplumsallaştırma had safhadadır ve dolayısıyla bu mühendislik ve toplumsallaştırma çerçevesinde sivil irade ve toplum yok denebilecek kadar zayıftır.<sup>1</sup> Halihazırda mevcut olan kanun teknikleri ve kanunlar söz konusu paradigma bünyesinde amaca matuf araçsal değere sahiptir.

Bu kavram çerçevesinde toplumsal ilişkileri esasen, devleti de görünüşte düzenleyen ve kontrol eden hukuk değil, kanunlardır. Zira hukuk felsefesi açısından bakıldığında hukuk ve kanun kavramları farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Evet, hukukun bir parçası da kanunlardır, ancak muhtevası sadece bu kanunlardan ibaret değildir. Hukuk soyut bir kavramı ifade ederken kanunlar somuttur ve hukuk, içerisinde kanunlardan başka birtakım maddi ve manevi öğeleri de barındırmaktadır; mahkeme kararları, zengin bir içtihat kültürü, hukukla ilgili bilim adamlarının görüşleri, rasyonel akıl ve sağduyu ile desteklenmiş takdir hakkı, bu öğelere örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu bu öğelerin varlığı adaletin tesisinde vazgeçilmezdir. Zira somut kanunlar somut olaylara doğrudan uygulandığında, her zaman adaletli sonuçlara ulaşılamayabilmir, işte tam bu noktada hukuk, bünyesinde var olan bu

<sup>1</sup> M. Şükrü HANIOĞLU: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Yayınları, Ankara 2006, s.135-138.

öğelerle devreye girer ve ifade edilen eksikliği bertaraf eder. Kanun devleti ise böyle bir “bütün”den mahrumdur ve her şey somut kanunlara indirgendiğinden ve “devlet aklı” haricinde düşünmek de olanaksız olduğundan, adaletin tesisi ikinci plandadır; birinci amaç kamusal akıl/mantık (public reason) rehberliğinde devletin bekasının sağlanmasıdır. Hukuk devletinde ise kanun devletine oranla hukuk, devletten biraz daha bağımsızdır, ancak bu tam bağımsızlık anlamına gelmemektedir; her ne kadar hukuk devletinde de hukuk, toplumdaki en güçlü organizasyon olan devleti sınırlama ve denetleme amacını taşısa da, nihayetinde devlet tarafından vazedilip meşruiyet kazandırıldığından amaca hizmet ettiği nispette bağımsızdır ve varlığını sürdürebilir. Hukuk devletinde de toplum mühendisliği toplumsal bir gerçektir ve bu amaca ulaşma adına hikmet-i hükümet (la raison de ‘Edat) kavramı sıkça kullanılır. Hikmet-i hükümet veya farklı bir isimlendirme ile devlet aklı Mithat Sancar’ın M. Cottaneo’dan aktardığı tanımla:

*“Tek tek insanların hakları ve çıkarları dikkate alınmaksızın, devletin çıkarlarına mutlak öncelik ve egemenlik tanınmasını ifade eder.” Buna göre, “devletin asli ve ali çıkarlarını gerçekleştirmek için hangi araçların kullanılacağı konusunda bir sınırlandırma kabul edilmez; yani bu araçların seçiminde mevcut hukuk düzenine ve etik kurallara riayet etmek gerekmez.”<sup>2</sup>*

Bir başka açıdan hukuk devleti kavramı tarihsel süreç içinde yerleşik siyasi ve idari kültür açısından epistemolojik olarak incelendiğinde:

*“Kara Avrupalı, özellikle Fransız ve Alman kökenlidir ve dikkat edilirse bu kavramın boy gösterdiği Kara Avrupası ülkelerinde, özellikle Fransa da, devlet merkezli bir yönetim vardır. Devlet her yerde bazar ve nazır; jakoben, aristokratik. Yönetim sıkı-sıkıca hikmet-i hükümet kavramına başvurur ve bu kavram hukukun erişemeyeceği kör bir noktadır. Hukukun eriştiği “kamu yararı”nın ise içeriği belirsiz ve sürekli tartışmalıdır. Bu ülkelerde hukuku üreten temel güç devlettir. O yüzden hukuk hep devletten yanadır ve devlet girişimi elde tutarak hukuk aracılığıyla pek çok şeye el atmıştır. O nedenle “kamu yarar”, “yönetimin takdir hakkı” ağırlıklı bir yönetim düzenleyen devlet, hukuku kendi amaçları doğrultusunda düzenlemiş ve bu nedenle de kamu hukuku özel hukuk ayrımı kendini göstermiştir. Sonuçta toplum ve hukuk devletin vesayetinde edilgendir.”<sup>3</sup>*

<sup>2</sup> Bekir Berat Özipek: “Devlet”, **Siyaset**, (Editör: Mümtaz’er Türköne), Lotus Yayınları, Ankara 2005, s.98.

<sup>3</sup> Sami SELÇUK: **Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 540.

Diğer taraftan söz konusu, hukukun üstünlüğü (the rule of law) kavramı olduğunda devletin toplum ve hukuk üzerindeki vesayeti ortadan kalkmakta; hukuk araçsal öneminden sıyrılmakta ve tek amaç, bağımsız bir hukuk aracılığıyla adaleti tesis etmek olmaktadır. Burada hukuk kendini vazeden kurumlardan tamamen bağımsız olup ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir. Kamu yararı ve yönetimin takdir hakkı gibi kavramlarla devlet aklının adaletin tesisinin önüne geçmesi engellenmiştir ve bu konuda da en önemli mekanizma güçlü bir sivil toplum olmuştur. Hukuk devletinde sivil toplum zayıftır ve bu nedenle de bağımsız bir hukuka teminat oluşturması olanaksızdır. Oysa hukukun üstünlüğü kavramı, bünyesinde çok güçlü ve bir o kadar da medeni sivil bir toplum barındırır, burada hukuku üreten devlet değil sivil toplumdur. Dolayısıyla “öncelikler hiyerarşisi” toplum lehine değişmiş ve adaletin tesisi her koşulda tek amaç olmuştur. Bu kavram tarihi seyir içerisinde epistemolojik olarak ele alınıp hukuk devleti kavramı ile kıyaslandığında Sami Selçuk’un ifadeleriyle:

*“Anglo-Sakson kökenlidir. Toplum sözleşmecisi yani anlaşmacıdır ve kendi kendini düzenler, girişim gücü devlette değil bireyde, sivil örgütlerdedir. Devlet merkezci değildir ve dolayısıyla toplum devlet karşısında özerk bir yapıya sahiptir. Her şey hukukun hâkimliğinde çözülür, devlette toplumda hukuk karşısında eşit ve bu nispette hak ve yükümlülüğe sahiptir. Hukuk sistemi gelişmiş, her şeye ve devlete de egemen olduğundan, Kara Avrupasındaki devletin yerini Pazar; kamusal alanın yerini sivil/özel alan almıştır. Kara Avrupasında hukuk, devletin bir lütfü, Anglo-Sakson dünyasında ise herkesin konusudur. Kara Avrupasında toplum kapalı, katı, kamusal, devletçi kurallara bağlı ve iktidar tektir. Oysa Anglo-Sakson ülkelerinde toplum saydam kuralcı değil düzenlemeci ve sözleşmecidir.”<sup>4</sup>*

## Devlet

Kanun devletinde devlet Thomas Hobbes’in ifadesi ile “Leviathan”dır.<sup>5</sup> Devlet bir defa varolduktan sonra artık kendisini kanunlardan ve ahlaki değerlerden tamamen bağımsız kılmıştır, özerk bir alan olup toplumu ve bireyleri sınırlayan ve denetleyen kanunların ve ahlak anlayışının bu organizasyona etkide bulunması söz konusu değildir. Yasama organınca kanunların vazedilip, ardından devlet denilen organizasyonun bu kanunlara tabi olduğunun ifade edilmesi gerçek anlamda devletin bu kanunlarla sınırlandığı anlamına gelmez, zira burada kanunlar devletin resmi

<sup>4</sup> Sami SELÇUK: a.g.e., s.541.

<sup>5</sup> Thomas HOBBS: *Leviathan*, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993

görüşü doğrultusunda oluşturulup yine yargı organlarınca –bağımsız ol(a)ma- maları nedeniyle- resmi görüş doğrultusunda yorumlanıp uygulandığından “sınırlama ve denetleme”nin gerçekleştiği iddia edilemez. Kanun devletinde Jean Bodin ile başlayıp Machiavelli ve Thomas Hobbes ile devam eden klasik egemenlik anlayışı hakimdir; egemenlik mutlak, tek, bölünmez, devredilemez olup bütünü ile devlete aittir ve bu egemenlik Halis Çetin’in Hobbes’in Leviathan adlı eserinden aktardığı şekliyle şu cümlelerle ifade edilmiştir:

*“Egemenlik, bireysel kudretlerin toplamını egemenin kendi iradesine göre kullanmak yetkisidir. Egemen irade ise, herkesin bu kişi veya heyetin yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi, kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu, herkesin bir veya aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir devlet olarak adlandırılmıştır. İşte o ölümlü tanrı Leviathan’ın doğuşudur. Çünkü devlette, her bir kimsenin ona verdiği yetki ile onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, işte o devletin özü o kişide toplanmış olur. Bu kişiliği taşıyana egemen denir ve onun egemenlik kudretine sahip olduğu söylenir, onun dışında kalan herkes de onun uyrığıdır.”<sup>6</sup>*

Hukuk devletinde ise devlet tek egemen güç olmayıp egemenlik belirli kurumlar arasında paylaştırılmıştır. Mevcut hukuk sistemi içinde egemenliğin halka ait olduğu ifade edilse de egemenlik kavramı “aidiyet” ve “kullanım” olarak ikiye bölünmüştür. Bir tarafta halk, egemenliğin sahibi olarak gösterilirken diğer taraftan kullanım hakkı devlet kontrolünde belirli kurumlara dağıtılmıştır. Devlet, meşru olarak güç kullanabilen tek organizasyon sıfatıyla bireyler ve bu bireylerce oluşturulan toplum gibi hukukla kayıtlıdır. Ancak burada hukukun vazedilmesi ve yorumlanıp uygulanmasında “kamusal akıl (public reason)”<sup>7</sup> başat olduğundan istisnalar dışında gerçek anlamda devletin hukukla sınırlandırılıp denetlenmesi söz konusu olamamaktadır. Zira hukuk, devletten tam anlamıyla bağımsız değildir, ya da başka bir ifade ile şekli bir bağımsızlık söz konusu olup devlet ile hukuk arasında organik bir ilişki mevcuttur. Söz konusu bu ilişki sürekli canlıdır ve devlet aklı/kamusal akıl lehine işlevseldir.

Hukukun üstünlüğünde ise hukuk maddi ve manevi öğeleriyle devletten tamamen bağımsızdır. Devlet de, toplum ve bireyler gibi hak ve yükümlülükler çerçevesinde bir özne olup hukukun denetimindedir. Hukuk,

<sup>6</sup> Halis ÇETİN: “İktidar ve Meşruiyet”, **Siyaset**, (Editör: Mümtaz’er Türköne) , Lotus Yayınları, Ankara 2005, s.41

<sup>7</sup> M. Şükrü HANIOĞLU: a.g.e, s.64-67

kanun devletinde ve hukuk devletinde olduğu gibi devlet tarafından değil halkın tek meşru temsilcisi olan meclisce oluşturulmaktadır. Burada egemenlik aidiyet ve kullanım olarak ayrıma tabi tutulmayıp tamamıyla halka verilmiştir. Bu anlamda meclis bu egemenliğin tek meşru temsil organıdır ve dolayısıyla vazedilen kanunların dolaylı olarak halk tarafından oluşturulduğu kabul edilir. Devlet tüm karar, işlem ve organlarıyla hukukun denetimindedir ve hiçbir organ, işlem ve karar hukuk karşısında özerk hale getirilmemiştir. Hukuk, devleti halk adına denetleyen, sınırlayan, bir anlamda onun “Leviathan” a dönüşmesini engelleyen tek meşru güçtür.

## **Toplum**

Kanun devletinde toplum tamamıyla devletin vesayetinde olduğundan bağımsız ve hür bir ortak iradede bahsetmek mümkün değildir. Sıkı bir kontrol, katı bir hiyerarşi söz konusu olup bu nedenle güçlü bir sivil toplum gelişmemiştir, dolayısıyla devlet üzerinde kamuoyu baskısının oluşması söz konusu olamamaktadır. Toplum özne değil nesne konumunda olup edildir ve kanunlar aracılığıyla siyasal, kültürel, iktisadi alanlarda “toplum mühendisliği” ve “siyasal toplumsallaştırma” oldukça etkilidir.<sup>8</sup> Toplumun yönlendirilip baskı altında tutulmasında medyadan aydınlara, iş dünyasından sivil toplum güçleri adı altında “devlet uzantıları”na kadar her türlü araç büyük bir maharetle kullanılır. Baskı ve denetim katı ve sınır tanımaz olduğunda çoğulculuk, farklılık ve özgürlük gibi medeni bir toplum için vazgeçilmez olan değerler hayat hakkı bulamamıştır. Bu nedenle de toplum donuk, özgüvensiz ve “mevcudu muhafazacı”dır, zira girişim ruhu iradi olarak söndürülmüştür.

Hukuk devletinde ise toplum üzerindeki devlet vesayeti şekli olarak kalkmış gözüke de fonksiyonel olarak devam etmektedir. Egemenliğin “aidiyet” ve “kullanım” olarak ikiye ayrılması bu vesayetin devamında en etkili araçtır. Zira belirli kurumlar elinde olan kullanım hakkı aracılığıyla toplum, sınırları kesin hatlarla çizilmiş belli alanlarda özgürlüğünü yaşayabilmekte, izin verildiği ölçüde “müteşebbis” olabilmektedir. Burada devlet/bürokratik kurumlar adına dokunulmaz alanlar oluşturulmuştur ve bu alanlara ait karar alma ve icra etme yetkisi sadece belli ‘imtiyazlı kurumlara’ verilmiştir. Sivil toplum, devletin müsaade ettiği ölçüde hayat hakkı bulmuştur ancak bu olgu sivil toplumun devletin üzerinde kamuoyu baskısı oluşturulabildiği anlamına gelmemektedir, zira böyle bir teşebbüs mevcut sınırların aşılması anlamına

---

<sup>8</sup> M. Şükrü HANİOĞLU: a.g.e., s.135-138.

gelip varolan özgürlüklerinde kamu yararı, kamu düzeni, ulusal güvenlik ve benzeri kavramlar aracılığıyla geri alınmasına sebebiyet verebilir.

Hukukun üstünlüğünde ise toplum devletin vesayetinde olmadığından özgür, çoğulcu ve katılımcıdır, egemenliğin hem sahibi hem de tek kullanıcısıdır. Dolayısıyla egemenliğin “aidiyet” ve “kullanım” olarak ikiye ayrılması söz konusu değildir. Devlet tüm kurumlarıyla topluma hizmet ettiği sürece meşru ve yetkilidir, diğer bir ifade ile medeni ve müreffeh bir topluluk tek amaç olup devlet bu amaca matuf araçsal bir değere sahiptir. Toplum medeni ve özgür olduğundan yönlendirilmesi ve kendi adına kararlar almaktan feragat ettirilmesi olanaksızdır zira olaylar ve kavramlar toplum tarafından “devlet akıyla” değil “ortak akıl” kullanılarak değerlendirilmektedir. Devlete araçsal bir değer atfedildiğinden bu organizasyon üzerinde çok güçlü bir kamuoyu baskısı söz konusudur, dolayısıyla devletin hukuku kullanarak toplum üzerinde vesayet kurma şansı daha teşebbüs aşamasında imkansız denilecek kadar azdır. Burada devlet klasik liberal felsefenin ifadesi ile “Gece Bekçisi” olup görevi o bekçiyi “istihdam eden” toplumu hukukun üstünlüğü prensibi çerçevesinde korumak ve kollamaktır.

## **Birey**

Kanun devletinde bireyler devlete anayasal vatandaşlık bağı gibi hukuki bir bağ ile bağlanamadıklarından dolayı şekli anlamda yurttaş olarak görülseler de esasen tebadırlar. Temel hak ve özgürlükler devletin birer lütfu olarak görüldüğünden bu temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınması söz konusu değildir. Farklı fikirler, düşünceler, kimlikler ancak kanunların ve dolayısıyla bu kanunları vazedenden devletin izin verdiği oranda ifade edilip tartışılabilir. Burada çok güçlü bir kolektivizm var olduğundan bireyler bu topluluk psikolojisi içinde silinmişlerdir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus bu kolektivizmin fikri ve fonksiyonel seyrinin “medeni güçlü bir toplum” oluşturma değil, devletin kanunlar vasıtasıyla yönlendirebileceği “edilgen bir toplum” var etme geçiştir.

Kanun devletinde hümanist felsefenin temel dayanağı olan “insanların doğuştan sahip oldukları devredilemez ve vazgeçilemez hak ve özgürlüklerinin var olduğu” tezi, “bu hak ve özgürlüklere sahip olan insanların aynı zamanda topluma ve devlete karşı yerine getirmeleri gereken bazı sorumluluklarının olduğu” karşı tezi ile dengelenmiş ve adeta işlemez hale getirilmiştir. Zira bu karşı tezle kanunlar o kadar güzel işlenmiştir ki; zamanla, bireyler söz konusu olduğunda akla -hak ve özgürlükler kavramları görmezden gelinerek-

sadece “sorumluluk sahibi yurttaşlar” gelmiştir. Ayrıca burada bireylerin devlet ve topluma karşı yerine getirmeleri gereken ödev ve sorumluluklarının muhtevasının tespitinde tek yetkili ve meşru gücün devlet olduğu gerçeği ayrıca gözden kaçırılmaması ve incelenmesi gereken önemli bir husustur.

Hukuk devletinde ise birey kanun devletine oranla daha özgür ve girişimcidir. Güçlü bir kolektivizm olmadığından bireylerin toplum içinde silikleşmesi ve dolayısıyla toplum adına ortak iradede erimesi söz konusu değildir. Ancak yine burada da gerçek anlamda anayasal vatandaşlık hakkı oluşturulamamış olup bireyler hukuken yurttaş olsalar da fiilen yurttaşlığa aday konumdadırlar. Aday konumundan yurttaşlığa geçiş ancak bireylerin rüştlarini ispat etmeleri ile mümkündür. Bu ispat bireyler üzerinde bir sorumluluk olup hukukun hakemliğinde yerine getirilmektedir. Bireyler temel hak ve özgürlüklere sahiptirler ancak yeterli ve gerekli güvence mekanizmaları oluşturul(a)madığından bu hak ve özgürlükleri bazı koşullarda kaybetme riski ile karşı karşıyadırlar. Buradaki sorun güçlü ve medeni bir sivil toplumun yokluğudur, zira sivil toplumun oluşturacağı ve aynı zamanda koruyacağı güvence mekanizmaları çoğu zaman yasal mekanizmalardan daha etkili olabilecektir. Çünkü devletin belli araçlarla/kavramlarla hukuku bu amaca matuf manipüle etme imkanı mevzubahisken, güçlü bir sivil toplum karşısında bu manipülasyonu gerçekleştirme olasılığı imkansızdır.

Hukukun üstünlüğünde ise bireyler özgür, girişimci ve katılımcıdır. Bireyler temel hak ve özgürlüklere devletin bir lütfu olarak değil insan olmaları hasebiyle doğuştan sahiptirler ve sahip olunan bu temel hak ve özgürlükler anayasal düzenlemelerle beraber güçlü ve medeni bir sivil toplum aracılığıyla da güvence altına alınmıştır. Burada her birey, kendisine anayasal vatandaşlık bağı tanınarak yurttaş statüsünde kabul edilmiştir ve bu anlamda “rüştünü ispat etme” gibi bir yükümlülüğü de söz konusu değildir. Yasaklar, müeyyideler ve sınırlar bireyler kadar toplum ve devlet içinde geçerli olup hukuk sistemi içinde net olarak ifade edilmiştir, dolayısıyla bireyler için “öngörülebilirlik”<sup>9</sup> söz konusudur. Bu kavram/kazanım hukuk sistemi içerisinde bireysel ve sosyal istikrar adına hayati önem taşımaktadır. Bireyler birer anayasal vatandaş olarak hem devlet hem de toplumun karşısında özgür iradelerini kullanarak kendi kararlarını veren ve bu kararları hukuki sınırlamalar dışında başka hiçbir sınırlamaya tabi tutmadan uygulayabilen yurttaşlar konumdadırlar. Hukukun üstünlüğünde kanun devletinde –

<sup>9</sup> Metin GÜNDAY: İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2002, s.44-45



zaman zaman da hukuk devletinde- görülebilen “devlet ve toplum için bireyin feda edilebileceği” düşüncesi asla kabul görmez. Birey özgür bir iradeye sahip olduğundan böyle bir fedakarlıkta bulunup bulunmayacağına bir başkası değil sadece kendisi karar verecektir, zira burada “tek bir ferдин hayatı” en az “devlet ve toplum hayatı” kadar değerlidir. Amaç devlet ve toplumun her koşulda devamının sağlanmasından çok özgür ve medeni insanın yaşatılmasıdır. Zira istenilen özelliklerde bir devlet ve toplumun oluşturulabilmesi zaten yukarıda ifade edilen değerleri haiz bireylerin varlığına bağlıdır; unutmamak gerekir ki hem güçlü ve medeni bir sivil toplumun hem de hukukun üstünlüğü ile sınırlandırılmış meşru bir devletin mevcudiyeti demokratik cumhuriyetin tesisi adına olmazsa olmaz olan özgürlük, katılımcılık, çoğulculuk ve farklılıklara saygı gibi değerlerle mücehhez bireylerin varlığı ile mümkündür.

## **SONUÇ**

Sosyal bilimlere derin ve kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaşıldığında bu bilimlerin içerisinde var olan kavram ve kurumlara devletçe ve toplumca atfedilen anlam ve misyonun en başta temel hak ve özgürlükler olmak üzere, bireysel alandan toplumsal düzene, anayasal kurumların oluşturulmasından idari örgütlenmeye kadar bir çok alanda başat belirleyici faktörlerden biri olduğu gözlemlenebilir. Söz konusu bu kavram ve kurumların soyut tanım/anlamalarının ötesinde analitik bir bakış açısıyla incelenmesi ve muhteviyatlarının belirlenmesinde ortak bir uzlaşma sağlanması bu açıdan hayati önemi haizdir. Zira her kavram ve kurum evrensel ve yerel olmak üzere iki boyutludur ve bunlar arasında dengenin sağlanması devlet ve toplumsal düzenin sağlanması adına oldukça önemlidir.

Kanun devleti, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü kavramları incelenirken bu kavramların evrensel yönleri kadar uygulanma geldikleri ülkelerde o ülkelere has siyasi ve idari kültürden etkilenerek yerel yönlerinin oluşması kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak burada önemli olan bu üç kavramın yerel yönlerinin tespitinde “muhteviyatlarının ne olması” gerektiğinden daha çok, bu kavramlar arasında var olan ve bireysel alandan toplumsal hayata oradan da devlet düzenine kadar derin etkileri söz konusu olan farklılıkların net olarak ifade edilmesidir. Zira buradaki mukayeseden amaç iyi-kötü temelli bir sonuca ulaşmak değil, daha özgür, daha medeni ve daha müreffeh birey ve toplum telakkilerine zemin hazırlamaktır.

Kanun devletinden hukuk devletine, hukuk devletinden hukukun üstünlüğüne geçiş uzun ve köklü bir toplumsal ilerlemenin sonucudur. Eğer amaç hukukla sınırlandırılmış güçlü bir devlet, medeni ve özgür birey, sağlıklı ve dayanışmacı bir toplum oluşturmak ise diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi hukuk alanında da evrim/ilerlemenin varlığı bizler için kaçınılmazdır.

Unutmamak gerekir ki “adalet mülkün temelidir” ve farklı bir bakış açısıyla buradaki mülkiyet maddi varlıklar kadar yaşam ve onur gibi manevi varlıklar üzerindeki mülkiyeti de kapsamaktadır. Dolayısıyla burada bütün bir yaşam üzerindeki mülkiyet yani hayatın kendisi söz konusudur; devlet de tesis ettiği kamu düzeni ile adaletin dağıtımında vazgeçilmez bir organizasyon olması dolayısıyla bu kurum adına daha iyiye ulaşma isteği bizler için sürekli canlı tutulması gereken bireysel ve toplumsal bir sorumluluktur.

## **Kaynakça**

- ALKAN, Mehmet Ö. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, İletişim Yayınları, 2004
- ÇETİN, Halis, “İktidar ve Meşrutiyet”, Siyaset, (Editör: Mümtaz’er Türköne), Lotus Yayınları, 2005
- GÖZÜBÜYÜK, M. Şeref , Anayasa Hukuku, Turhan Kitapevi, 2006
- GÜNDAY, Metin, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2002
- HANİOĞLU, M. Şükrü, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Yayınları, Ankara 2006
- HEPER, Metin, Türkiye’de Devlet Geleneği, Doğu Batı Yayınları, 2006
- HOBBS, Thomas, Leviathan, (Çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993
- ÖZİPEK, Bekir Berat, “Devlet”, Siyaset, (Editör: Mümtaz’er Türköne), Lotus Yayınları, Ankara 2005
- SELÇUK Sami, Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000.